

BELEIDSONTWIKKELING OP OPEN EN ONLINE ONDERWIJS

STRATEGIEWORKSHOPS OPEN EDUCATION: EEN KIJKJE ACHTER DE SCHERMEN

beeld: CC-BY-SA, opensourceway

SURF

INTRODUCTIE

In februari 2013 kondigt SURF, de ICT-samenwerkingsorganisatie van het hoger onderwijs en onderzoek, aan dat zij tien strategieworkshops organiseert om hogeronderwijsinstellingen te ondersteunen bij het ontwikkelen van een visie en beleid op open en online onderwijs. Binnen een maand melden tien hogescholen en universiteiten zich aan. Het enthousiasme van de instellingen komt niet onverwacht. Uit een onderzoek dat SURF en Wikiwijs een jaar eerder hebben laten uitvoeren naar de stand van zaken met betrekking tot open educational resources (OER) in het Nederlandse hoger onderwijs, blijkt dat 42 procent van de instellingen bezig was met het ontwikkelen van een visie of beleid op OER. De instellingen geven in het onderzoek aan dat ze graag hulp wilden bij het vormgeven van hun beleid.

Meer dan een kwart van de hogere onderwijsinstellingen die deelnemen aan het voornoemde onderzoek is in het bezit van OER-collecties¹. Steeds meer instellingen maken ten tijde van het onderzoek hun eigen leermaterialen open beschikbaar voor gebruik en hergebruik, met als voorlopers de Open Universiteit en de TU Delft. Medisch onderwijs en 'groen onderwijs' zijn ook erg actief op dit terrein. Tot de ontwikkelaars van eigen massive open online courses (MOOC's) behoren in 2013 de Universiteit Leiden, TU Delft en de Universiteit van Amsterdam.

De special interest group (SIG) Open Education van SURF en SURF kiezen voor op maat gemaakte strategieworkshops om in de behoefte van de instellingen te voorzien. Selectie gebeurt op basis van 'wie het eerst komt, wie het eerst maalt.' In de loop van 2013 vinden workshops plaats bij drie universiteiten (Erasmus Universiteit Rotterdam, de Vrije Universiteit Amsterdam en Tilburg University), twee academische ziekenhuizen (het Radboudumc en het Academisch Medisch Centrum) en vier hogescholen (Avans Hogeschool, Fontys, Hogeschool Windesheim en Saxion). Een vijfde hogeschool besluit dat het aan het intakegesprek genoeg heeft om zelf aan de slag te gaan.

In dit artikel beschrijven we de totstandkoming van de workshops en laten we zien welke inzichten ze hebben opgeleverd. We geven een overzicht van de kansen, uitdagingen, strategische kwesties en vragen die tijdens de workshops naar voren kwamen. Onze lessons learned komen aan de orde, net als de follow ups en de mogelijkheden die de Nederlandse aanpak wellicht voor anderen bieden.

¹ SURF (2012). Dutch higher education moving forward with Open Educational Resources. Beschikbaar op <http://www.surf.nl/en/news/2012/10/dutch-higher-education-moving-forward-with-open-educational-resources.html>

DE OPZET VAN DE STRATEGIEWORKSHOPS

Met de strategieworkshop²s stellen SURF en de SIG Open Education zichzelf ten doel om de deelnemende hogeronderwijsinstellingen te faciliteren bij het ontwikkelen van een visie of beleid op open en online onderwijs, zoals geformuleerd in het kader van het Innovatieprogramma Open Education. Een tweede doel van de workshops is het delen van kennis en expertise.

De strategieworkshops vinden plaats bij de verschillende instellingen en worden gegeven voor minimaal 10 en maximaal 45 deelnemers. Alle workshops worden gecoördineerd en geleid door een vaste moderator. Hij wordt vergezeld door een pool van moderatoren en sprekers, voornamelijk experts van de SIG Open Education.

Door workshops op maat aan te bieden, proberen SURF en de SIG Open Education de inhoud zo goed mogelijk te laten aansluiten op de aanwezige kennis en behoeften binnen de instelling, om zo veel mogelijk resultaat te bereiken in één dagdeel. Instellingen kunnen kiezen voor een informerende workshop, een workshop die helpt om een opinie over open en online onderwijs te vormen, of een workshop gericht op het ontwerpen van een concrete strategie. In de praktijk vallen alle gerealiseerde workshops onder een mix van de eerste twee vormen.

Om een individuele invulling aan de workshop te geven, voeren de coördinator en een of meer moderatoren vooraf een intakegesprek met iedere instelling. In het intakegesprek wordt de context van de strategieworkshop besproken. Er komen vragen aan de orde als: Wat is de aanleiding om een workshop te realiseren? Welk doel heeft de instelling voor ogen met de workshop? Wat is het kennis- en ervaringsniveau van de deelnemers ten aanzien van open en online onderwijs? Wat is het beoogde resultaat?

Globaal ziet een strategieworkshop er als volgt uit:

1. Welkom door een lid van het College van Bestuur, een decaan of onderwijsdirecteur
2. Introductie door de coördinator
3. Plenaire presentatie (soms twee of drie) door (gast)sprekers. Onderwerp: wat zijn open educational resources, wat is open education en wat is de impact op het hoger onderwijs?
4. Interactie in de vorm van een brainstorm in groepen over een specifieke vraag. Bijvoorbeeld: wat is de mogelijke impact van open en online onderwijs op de eigen instelling? Of: welke kansen of mogelijkheden zie je voor de eigen instelling?
5. Pauze

² www.surf.nl/openeducation

6. Tweede brainstorm over concrete actielijnen. Zijn er experimenten mogelijk? Welke projecten kunnen worden gestart?
7. Afronding met terugkoppeling resultaten en afspraken over follow-up

OPEN EDUCATIONAL RESOURCES, OPEN COURSEWARE EN MOOC'S

Iedere strategieworkshop start met een afbakening van het onderwerp. De volgende definities en omschrijvingen komen aan de orde:

Open universiteiten en instellingen voor afstandsonderwijs voorzien al jaren in de behoefte aan onderwijs op afstand en een levenlang leren. Met de digitale revolutie is aan dit open onderwijs een innovatieve, opkomende wereld toegevoegd van open educational resources, open courseware en massive open online courses. 'Klassiek' open onderwijs kenmerkt zich door toegankelijkheid. Er zijn geen ingangseisen voor een cursus. Cursisten voltooien in hun eigen tempo een cursus of een compleet curriculum. Vaak is er geen verplichting om ergens fysiek aanwezig te zijn of op een vaste begindatum te starten. Digitale openheid voegt hier twee nieuwe aspecten aan toe: veel

online leermateriaal is gratis beschikbaar en vrij bewerkbaar door het gebruik van open licenties. Dat betekent dat iedereen met internettoegang aan informele zelfstudie kan doen en leermateriaal kan bewerken en verspreiden.

Open educational resources (OER) zijn leermaterialen die online vrij beschikbaar zijn voor (her)gebruik. Het kopiëren, bewerken en verspreiden van het materiaal is onder voorwaarden toegestaan door het gebruik van een open licentie, zoals Creative Commons.

In het geval van open courseware (OCW) gaat het om een complete cursus met open leermaterialen die door een hogeronderwijsinstelling is vrijgegeven voor (her)gebruik.

Massive open online courses (MOOC's) zijn gratis toegankelijke online cursussen voor heel veel deelnemers tegelijk. Cursisten schrijven zich in, ze maken toetsen, ze worden vaak begeleid door docenten en ze ontvangen na afloop, soms tegen betaling, een certificaat.

OER en MOOC's zijn nog geen open onderwijs. Daarvoor zijn ook andere, complementaire componenten nodig. Mulder en Jansen (2013 en 2014) hebben naast OER 4 andere componenten onderscheiden. Samen vormen die het 5

Een cultuur van delen stimuleren - Fontys Hogescholen

"Binnen Fontys is veel expertise over open en online onderwijs aanwezig. Er vinden ook experimenten plaats op kleine schaal, maar er bestond nog geen Fontys-breed beleid," zegt Desirée van den Bergh, informatiemanager domein Economie bij Fontys Hogescholen. Het doel van de strategieworkshop bij Fontys was om na te gaan of er instellingbreed behoefte is aan beleid op het gebied van open en online onderwijs.

Fontys bestaat uit dertig instituten die opleiden voor uiteenlopende beroepen. Alle hebben eigen tempi en inzichten op het gebied van onderwijsvernieuwing. Volgens Van den Bergh lag de kracht van de workshop in de diversiteit aan aanwezige doelgroepen: docenten, directeuren, beleidsmakers, informatiemanagement, maar ook ondersteunende diensten als Onderwijs en Onderzoek, IT en Marketing & Communicatie. "Wat we aan het einde van de workshop gemeenschappelijk hadden, was de overtuiging dat de ontwikkelingen rondom open education hard gaan en dat Fontys er iets mee moet doen," zegt ze. "Ook kwam uit de strategieworkshop naar voren dat we het belangrijk vinden om Fontysbreed kennis te delen over de experimenten die nu lopen en in kaart te brengen aan welke ondersteuning behoefte is. De deelnemers dachten verschillend over de meerwaarde voor het onderwijs. Gaan we het aanvullend inzetten op het huidige onderwijs, bijvoorbeeld voor deficiëntie? Of worden hele curricula in de toekomst op deze manier aangeboden?"

Naar aanleiding van de strategieworkshop is er bij de Commissie Onderwijs en Onderzoek binnen Fontys om aandacht gevraagd voor open education. Daarnaast heeft Fontys een vervolgbijeenkomst georganiseerd, waarin kennis werd gedeeld over de experimenten die nu lopen. Tijdens deze bijeenkomst werd nagegaan of anderen bij de experimenten willen aansluiten en aan welke ondersteuning er behoefte is. De ideeën die hieruit voortkomen, worden eind maart voorgelegd aan de commissie. Zowel tijdens de workshop als tijdens de vervolgbijeenkomst bleek hoe belangrijk het is om een cultuur van delen te stimuleren. Zo overweegt een instituut binnen Fontys om in het kader van een Europees project een MOOC of open leermateriaal over dans te ontwikkelen. De initiatiefnemers kregen feedback op hun vragen van de aanwezige expert, Willem van Valkenburg van de TU Delft, en van collega's.

Components Open Education (5COE) model³. Aan de aanbodzijde van het onderwijs onderscheiden zij:

1. (Open) Educational Resources (OER); leermaterialen
2. (Open) Learning Services (OLS); leerdiensten
3. (Open) Teaching Efforts (OTE); onderwijsinspanningen

Aan de vraagzijde onderscheiden ze twee componenten:

1. Open to Learners Needs (OLN); behoeften van lerenden.
2. Open to Employability & Capabilities development (OEC); verwachtingen vanuit de

omgeving.

Openheid is geen doctrine, maar een keuze. Met het 5COE-model in de hand kan een instelling zijn gewenste mate van openheid bepalen. Het meer open maken van onderwijs kan voor een instelling een keuze zijn om meer en beter tegemoet te komen aan de diversiteit in kenmerken, omstandigheden en behoeften van haar doelgroepen.

WAT HEBBEN DE STRATEGIEWORKSHOPS OPGELEVERD?

Acht van de negen instellingen kiezen in 2013 voor een programma met een focus op opinievorming. De deelnemers identificeren bedreigingen en kansen van open en online onderwijs voor de eigen instelling. Daarna maken ze een eerste inventarisatie

3 Mulder, F en Janssen, B. (2013). Open (het) onderwijs. In: Trendrapport Open Educational Resources 2013 (www.surf.nl/trendrapportoer2013).

Mulder, F. en Janssen, B. (2014). Naar OER-onderwijs voor iedereen. TH&MA, Tijdschrift voor het Hoger Onderwijs, nr. 1 – 2014.

Laaghangend fruit plukken - Radboudumc

Bij de strategieworkshop van het Radboudumc schoven zowel het onderwijsinstituut voor artsen als het onderwijsinstituut voor verpleegkundigen en paramedici aan, om gezamenlijk een strategie over open education boven tafel te krijgen. Een unicum in de geschiedenis van het Radboudumc, volgens Nicolai van der Woert, senior beleidsadviseur bij Bureau Onderwijsinnovatie van de Radboud Zorgacademie. Aanwezig waren studenten, docenten, beleidsmedewerkers en onderwijsdirecteuren. “De discussie over open en online onderwijs heeft vaak een hoog klok-klepelgehalte,” zegt Van der Woert. “De strategieworkshop is daarom nuttig. Het is ook goed dat hij wordt georganiseerd door een externe partij. Daardoor komt een zuiverder discussie op gang.”

De verschillen in benadering van open en online onderwijs tussen de beide onderwijsinstututen waren duidelijk. “Dit jaar is er een curriculumherziening gestart voor de artsenopleiding,” vertelt Van der Woert. “Alle beslissingen met betrekking tot open en online onderwijs en open leermaterialen moeten daarin passen.” Voor de artsen in opleiding wordt daarom geen nieuw beleid op open en online onderwijs ontwikkeld. Het onderwijsinstituut voor verpleegkundigen en paramedici besloot wel beleid te ontwikkelen. De overeenkomst tussen de twee doelgroepen was het besluit om eerst het ‘laaghangend fruit’ te plukken. Het gebruik van open leermaterialen in de artsenopleiding is naar aanleiding van de workshop onderdeel geworden van de curriculumherziening. Het is opgenomen in documenten met uitgangspunten en er komen projecten waarin open resources worden gebruikt door docenten.

Het onderwijsinstituut voor verpleegkundigen en paramedici koos voor de omgekeerde richting en besloot een bestaand, goed geslaagd project over voorbehouden en risicovolle handelingen als open leermateriaal aan te bieden aan de rest van Nederland. Behalve een open educational resource is het ook een open policy resource geworden, met richtlijnen voor de implementatie. Het instituut is verder gestart een interactief iBook te maken bij de cursus Basic Life Support (reanimatie). Ook zijn leerpunten van studenten uit de simulatietrainingen voor de operatiekamer gebundeld. Deze bundeling vormt de basis voor een tweede iBook met open lesmateriaal.

Volgens Van der Woert is een vervolg op de workshop absoluut nodig. “Na de workshop is het de kunst om het vuurtje brandend te houden,” zegt hij. “Open education vraagt veel van de instelling. We hebben bijvoorbeeld gemerkt dat we niet zonder adequate ondersteuning voor docenten kunnen. Ook hebben we de nieuwe rol van bibliotheken en uitgeverijen ter discussie gesteld.”

Op het congres van de Nederlandse Vereniging van Medisch Onderwijs (NVMO) heeft het Radboudumc een ronde tafel discussie gehouden over de rol van bibliotheken en uitgeverijen bij open en online onderwijs. Van der Woert: “In tegenstelling tot berichten over educatieve uitgeverijen in andere branches, is onze ervaring dat medische uitgeverijen graag de dialoog aangaan over hun veranderende rol. En ook de medische bibliotheken begrijpen de onmisbaarheid van hun aandeel in de ondersteuning.”

van projecten om mee aan de slag te gaan. Hier volgt een beknopte samenvatting van inzichten die tijdens de strategieworkshops zijn opgedaan.

Kansen die open education biedt, zoals geïdentificeerd tijdens de workshops

Deelnemers aan de strategieworkshops zien open educational resources en open education als instrumenten die kunnen worden ingezet voor de **verhoging van de kwaliteit** van onderwijsmaterialen en verhoging van de kwaliteit van het onderwijs in totaal. Open en online onderwijs kan bijdragen aan innovatie van het onderwijs. Vaak gebezigd is de term *the flipped classroom*, het online klaarzetten van onderwijsmaterialen zoals colleges, waardoor in de les meer ruimte is voor verdieping, groepsopdrachten en individuele begeleiding.

Open en online onderwijs leidt volgens de workshopdeelnemers ook tot meer flexibilisering van het programma. Op het moment dat er geen colleges worden gegeven, kunnen studenten zich met behulp van open leermaterialen zelfstandig verdiepen in het onderwijs. Daarnaast is het een instrument om het onderwijsaanbod te verbreden, bijvoorbeeld door studenten te wijzen op interessant aanvullend lesmateriaal dat online beschikbaar is.

Met betrekking tot de economische aspecten verwachten de deelnemers dat open education, na een initiële investering, kan leiden tot **kostenverlaging**. Het intern en extern delen van onderwijsmaterialen bespaart geld. Met name de hbo-instellingen opperen dat kennis binnen de organisatie, bij studenten en in de regio, beter kan worden ingezet door middel van open en online onderwijs.

Open en online onderwijs biedt daarnaast **strategische voordelen**. MOOC's kunnen de zichtbaarheid van een hogeronderwijsinstelling regionaal, nationaal en internationaal vergroten. Met name universiteiten focussen op deze profileringsmogelijkheid.

Bedreigingen van open education, zoals geïdentificeerd tijdens de workshops

Het proces van open en online onderwijs als factor van betekenis gaat onherroepelijk door. Het is aan de instellingen om een antwoord te formuleren. Het ontbreken van een eigen visie op deze ontwikkeling kan ongewenste consequenties hebben, stellen de workshopdeelnemers vast. Open en online onderwijs is geen op zichzelf staand fenomeen, waar met ad hoc besluiten op kan worden gereageerd. Instellingen die het niet opnemen in hun onderwijsstrategie, riskeren te worden ingehaald door de ontwikkelingen.

Zichtbaarheid is ook een vergroting van de **kwetsbaarheid**. Veel instellingen geven aan dat de medewerkers soms nog niet klaar zijn om zich bloot te stellen aan de buitenwereld. Docenten hechten aan de status van autoriteit die ze binnen de muren van het klaslokaal bezitten. De cultuuromslag die nodig is om meer zichtbaar te (willen) zijn voor de buitenwereld wordt in bijna elke workshop als belangrijk vraagstuk naar voren gebracht. Enige interne weerstand klinkt ook door in de soms gehoorde opmerking dat open en online onderwijs niet tot de opdracht van de instelling behoort.

Hogescholen vrezten hun regionale identiteit kwijt te raken als de ontwikkelingen rondom OER en MOOC's doorzetten. Als nieuwe toetreders zich op hun terrein begeven, lopen zij het risico om hun unieke positie binnen de regio te verliezen.

Sommige workshopdeelnemers voorzien een probleem met betrekking tot **accreditatie**. Is het wel mogelijk om studiepunten toe te kennen voor het volgen van MOOC's? Hoe bereken je contacturen voor Open Education en bepaal je bijvoorbeeld de kwaliteit?

Tijdens de workshops komen met enige regelmaat bedenkingen aan de orde over de financiële aspecten van open en online onderwijs. Hoe verdien je de initiële investering eigenlijk terug? Wat is het verdienmodel? Instellingen vragen zich af of er wel een plaats voor hen is in het enorme aanbod van MOOC's.

Open education: ervaring opdoen

Vrijwel alle deelnemers zijn het erover eens dat je het meeste **leert door te doen**. Dat kan ofwel door kleine projecten of experimenten te starten, ofwel door te stimuleren dat docenten zelf MOOC's volgen en open leer materiaal gebruiken. Dat is de snelste manier om erachter te komen wat het is, hoe het werkt en hoe nuttig het is. Hybride onderwijsvormen, zoals *the flipped classroom*, lenen zich goed voor experimenten met en dialoog over open en online onderwijs.

Voor docenten is een nieuwe taak weggelegd als **content curator**. Studenten willen graag zeker weten dat open leer materialen aansluiten bij het vak en dat ze datgene leren dat ze later moeten reproduceren. Het is belangrijk om te stimuleren dat docenten hun goedkeuring uitspreken over het leer materiaal.

Het **delen van leer materialen** blijkt nog lang niet altijd de praktijk binnen de instellingen. Dit kan een goed startpunt zijn om te starten met open education. Binnen het hbo bestaat de tendens om bodies of knowledge voor de eerste twee studie jaren op te stellen. Het gemeenschappelijk gebruik van open leer materialen past daarin. Ook de

zogenaamde deficiëntievakken, schakelprogramma's en sommige standaardvakken lenen zich hiervoor. Voor alle hogeronderwijsinstellingen geldt dat meer aansluiting kan worden gezocht met het beroepenveld voor het ontwikkelen en (her)gebruiken van open leermaterialen.

Universitaire medische centra delen met het hbo de wens om in gezamenlijkheid de kwaliteit van de onderzoeksvaardigheden te vergroten met behulp van open en online onderwijs.

Aan het management klinkt het dringende advies om dergelijke experimenten te **faciliteren**, niet alleen financieel, maar ook organisatorisch, technisch en juridisch.

OPEN EDUCATION: VISIE EN BELEID ONTWIKKELEN

Op basis van de inzichten die tijdens de workshops zijn opgedaan, doen we een aantal aanbevelingen

voor hogeronderwijsinstellingen die een visie of beleid op open en online onderwijs ontwikkelen. Een conclusie die tijdens de strategieworkshops vaak wordt getrokken is dat hogeronderwijsinstellingen zowel bottom-up als top-down moeten insteken op open en online onderwijs. Experimenten in het klaslokaal en daarbuiten zijn nuttig om ervaring op te doen en de mogelijkheden van open leermaterialen te onderzoeken. Maar experimenten alleen zijn onvoldoende als niet gelijktijdig aan een context wordt gewerkt waar de resultaten van die experimenten kunnen worden geïmplementeerd en vastgelegd. Om een visie en beleid te ontwikkelen ten aanzien van open education, moeten instellingen zichzelf een aantal vragen stellen. Waarom en tot op welke hoogte wil de instelling meedoen? Wat zijn de prioriteiten? Hoe verhoudt open en online onderwijs zich tot andere onderwerpen van de onderwijsagenda? Hoe versterkt open education de 'core business' van een instelling? Welke middelen zijn ervoor nodig? Etc.

'Open' als een breekijzer voor discussie - Erasmus Universiteit Rotterdam

"De strategieworkshop vormde een mooi startpunt om het thema open en online onderwijs op de agenda van de Erasmus Universiteit Rotterdam te zetten," zegt Gerard Baars, directeur van het onderzoeksinstituut Risbo aan de EUR. "De afgelopen jaren lag onze focus sterk op de verbetering van het studiesucces. Tijdens de workshop hebben de bijna veertig aanwezigen, waaronder vertegenwoordigers van alle faculteiten en ondersteunende diensten van de EUR, veel kennis opgedaan van wat er momenteel aan de hand is op het gebied van online open education."

Behalve informeren was het doel van de workshop het inventariseren van ideeën over open en online onderwijs onder de stakeholders van de EUR en het opstarten van een discussie. De gedachten van de verschillende doelgroepen bleken veelal op één lijn te liggen.

"De EUR moet iets doen met open en online onderwijs. Er liggen kansen, bijvoorbeeld om nieuwe doelgroepen te trekken, met name internationale studenten en cursisten voor post-initiële opleidingen," zo vat Baars ze samen.

De workshop was één van de bouwstenen die leidde tot een concept beleidstuk dat het meerjarenplan voor de EUR beschrijft. Het document moet nog door verschillende gremia worden beoordeeld, maar verwacht wordt dat de aanpak doorgang zal vinden. De EUR zet breder in dan op open online onderwijs alleen. Op drie verschillende terreinen experimenteert de universiteit de komende twee jaar instellingsbreed met de mogelijkheden van online leren (zowel voor haar initiële opleidingen als het post-experience onderwijs).

1. Met behulp van online onderwijs wil de universiteit de aansluiting van de student met het wetenschappelijk onderwijs 'voor de poort' verbeteren. Dit zou bijvoorbeeld kunnen met een online aansluitingsmodule om eventuele tekortkomingen in kennis of vaardigheden 'bij te spijkeren'.
2. Een tweede doelstelling is het verbeteren van het campusbased onderwijs. Door een deel van een vak online vorm te geven, of door goed open en online onderwijsmateriaal van derden in te zetten, en de contacturen van een kwalitatief hoogstaande invulling te voorzien, kan flipping the classroom leiden tot een kwaliteitsverbetering van het campusonderwijs.
3. Er zullen pilotprojecten worden uitgevoerd met open online onderwijs (bijvoorbeeld MOOC's), bij voorkeur in interdisciplinaire samenwerking met strategische partners, zoals in LDE-verband. De pilotprojecten zullen streng worden beoordeeld op onder andere kwaliteit en schaalbaarheid voordat een project doorgang krijgt.

Na twee jaar volgt een evaluatie van het EUR-programma online leren. Daarna zullen mogelijk scherpe keuzes worden gemaakt voor de periode 2016-2018.

Baars: "De focus van de strategieworkshop lag erg op 'open'. Dat is niet het enige waar wij op koersen. Maar binnen de EUR werkt 'open' wel als een breekijzer. Het zette de discussie mooi op scherp."

De professionalisering van docenten op het gebied van open en online onderwijs is cruciaal, zo blijkt uit de workshops. Zij moeten zich bewust zijn van de meerwaarde, goed weten wat het inhoudt en hoe je het in de praktijk brengt. Deze professionaliseringslag vindt niet vanzelf plaats, maar moet door de instellingen op gang worden gebracht.

Innovatie

Voor veel hogeronderwijsinstellingen zijn MOOC's de katalysator die de discussie over open en online onderwijs op gang heeft gebracht. Het ligt daarom voor de hand dat er binnen de strategieworkshops veel aandacht voor is. Veel wetenschappelijke instellingen overwegen vóór aanvang van de strategieworkshops om een MOOC te ontwikkelen om daarmee internationale topstudenten, promovendi en staf aan te trekken. Doordat ze tijdens de workshops een breder beeld krijgen van de mogelijkheden van open en online onderwijs, bijvoorbeeld voor het eigen onderwijs, verandert hun visie op MOOC's. Het is slechts één van de manieren om het onderwijs te openen. Een instelling die zelf een MOOC wil maken, moet goed weten waarom, is de algemene conclusie van de workshops. Een beproefde methode bij het aanbieden van MOOC's of andere vormen van open en online onderwijs, is om te beginnen met de 'parels' uit de instelling. Begin met de mensen en onderwerpen die je als instelling in de etalage wil zetten.

Innovatie door middel van open en online onderwijs vraagt om aandacht en kost geld, waarschuwen de sprekers. Instellingen die er serieus mee aan de slag willen, zullen geld en mensen vrij moeten maken. Ook is er een cultuuromslag nodig, meestal de grootste uitdaging van elke organisatieverandering. Die omslag heeft niet alleen betrekking op de professionalisering van docenten, maar ook op het vinden van balans tussen open, online en campusonderwijs, zodanig dat de drie onderdelen elkaar versterken en verbeteren.

Open en online onderwijs biedt mogelijkheden voor samenwerking tussen instellingen, bijvoorbeeld als het gaat om deficiëntie-vakken (vakken die studenten moeten halen om een ander vak te mogen volgen) en schakelprogramma's. Het hbo en het medisch domein signaleren dat de onderzoeksvaardigheden van studenten vaak te wensen overlaten. Hier ligt een kans om samen goede open educational resources te ontwikkelen. Tijdens de workshops groeit het besef dat samen op zoek gaan naar dergelijk 'laaghangend fruit' veel voordelen kan opleveren. Zo besluit het onderwijsinstituut voor verpleegkundigen en paramedici van het Radboudumc om de resultaten van een bestaand, geslaagd project als open

leermateriaal beschikbaar te maken voor alle andere verpleegkundigeopleidingen (zie kader).

Weloverwogen keuzes

Het open(er) maken van onderwijs is een ontwikkeling in beweging. Onduidelijk is nog waar het allemaal in zal uitmonden. Maar wat nu al duidelijk is, is dat het een zoektocht is met veel potentie die de fase van kleinschalig experimenteren ver voorbij is. De deelnemende instellingen zijn zich daarvan bewust. Een visie op open en online onderwijs kan niet ontbreken. Ook een besluit om niet mee te doen, moet weloverwogen zijn, gebaseerd op een mogelijke inschatting van de consequenties van die keuze.

Instellingen die de strategieworkshops betreden vanuit het verlangen om zich internationaal te profileren met een MOOC, verbreden hun visie al snel naar open en online onderwijs in de brede zin van het woord. Voor hun eigen onderwijs zijn andere vormen van open en online onderwijs wellicht net zo belangrijk als MOOC's, concluderen ze.

Een andere ontdekking die deelnemers gaandeweg doen, is dat het open maken van onderwijs niet betekent dat je alles zelf ontwikkelt, maar ook dat je open leermaterialen van elders hergebruikt voor de eigen doelstellingen.

Experimenten faciliteren

Een onderwijsinstelling die begint met open en online onderwijs, doet er verstandig aan om voldoende budget te reserveren en enthousiaste medewerkers in te zetten. Onherroepelijk zullen hindernissen hun deel zijn. Ze hebben budget nodig; open education is niet iets om erbij te doen. Een goede vraag om jezelf als instelling te stellen, is of de eerste experimenten schaalbaar zijn. Uitzonderingen zijn immers moeilijk te veralgemeniseren. Docenten moeten worden gefaciliteerd in hun professionaliseringslag. Organiseer als instelling ondersteuning bij de onderwijskundige, juridische en technische vraagstukken die met het zoeken, maken en publiceren van open leermaterialen verbonden zijn.

LESSONS LEARNED

SURF en de SIG Open Education concluderen dat de gekozen opzet voor de strategieworkshops effectief is. Een uitgebreide intake als basis voor een op maat gemaakt programma, ingepast in een vast procesraamwerk, is efficiënt gebleken. Het belang van een goed intakegesprek blijkt uit het feit dat de instellingen ieder een ander motief hebben om zich in te schrijven voor de workshops. Het is essentieel om goed helder te krijgen waarom

de instelling wil deelnemen en wie dit binnen de instelling op de agenda heeft gezet. Komt de wens om een visie of beleid op open en online onderwijs te ontwikkelen bijvoorbeeld van bovenaf, vanuit een ICT-adviesorgaan, van een faculteit, of van een aantal individuen?

Doorslaggevend voor het succes van de workshop is dat verschillende geledingen van de instelling deel uitmaken van de workshop. Meerwaarde is er wanneer zowel het College van Bestuur als het middenkader, beleidsmedewerkers, medewerkers van ondersteunende diensten, docenten en studenten aanwezig zijn, zoals bij Fontys het geval is (zie kader). De aanwezigheid van bestuurders geeft het signaal af dat de instelling veel belang hecht aan open education. Bovendien brengen verschillende stakeholders verschillende perspectieven op het onderwerp naar voren. Die moeten tijdens de workshop expliciet worden benoemd en geanalyseerd. Vaak gehoord: de verschillende standpunten zorgen bij de aanwezigen tot eyeopeners.

Neutrale agenda

De formule van de strategiewerkshops vereist een hoge mate van neutraliteit aan de kant van de organiserende partij. Instellingen gunnen elkaar tijdens de workshops immers inkijk in het hart van hun strategie. Door de organisatie in handen te geven van een overkoepelende instantie, in het geval van Nederland SURF, blijft de neutraliteit gewaarborgd. Ook op instellingsniveau moeten de agenda en de doelstellingen van de workshop helder zijn en op zichzelf staan. Verplichte aanwezigheid of inkadering in een andere agenda, zoals een conferentie, heeft niet de actiebereidheid tot gevolg die de meeste voltrokken strategiewerkshops kenmerkt.

Positief

Bijzonder aan de strategiewerkshops is de positieve opstelling van alle aanwezigen. De instellingen nemen deel vanuit de behoefte om 'iets' met open en online onderwijs te doen. De experts zijn aanwezig vanuit de wetenschap dat zij iets waardevols te delen hebben. De leden van het kernteam van de SIG Open Education nemen vrijwillig de taak op zich om bij toerbeurt een workshop te modereren. Alle aanwezigen delen de overtuiging dat de bijeenkomst van grote waarde is voor het eigen werk.

Conclusie en vervolg

SURF en de SIG Open Education beschouwen de strategiewerkshops als een succes, omdat de reacties enthousiast zijn en aanwezigen zeer bereid zijn geweest om openlijk kennis en ervaringen uit te wisselen. De deelnemende instellingen geven aan dat de workshops heel nuttig zijn geweest om het

breed gedeelde idee 'we moeten iets met open en online onderwijs' te vertalen in concrete projecten en/of de aanzet tot een visie op open en online onderwijs.

In 2014 zal SURF een vervolg geven aan de strategiewerkshops. Behalve aan nieuwe workshops voor instellingen die willen starten met open en online onderwijs, denken we aan vervolgcacties voor de huidige lichte. Regelmatig vragen hogeronderwijsinstellingen tijdens de workshops of ze ondersteuning kunnen krijgen als ze hiermee doorgaan. Gezien de variëteit in de plannen van de deelnemers, van pilots tot beleidsontwikkeling, moet deze hulp verschillende vormen aannemen.

Dit artikel is geschreven door Ben Janssen, Hester Jelgerhuis, Robert Schuwer en Marjolein van Trigt. Het is beschikbaar op <http://www.surf.nl/kennis-en-innovatie/kennisbank>.

Dankwoord

De workshops waren niet mogelijk geweest zonder de medewerking van Lianne van Elk (SURF), Ria Jacobi (HvA), Jeanne-Marie Kremers (SURF), Fred Mulder (Open Universiteit), Timo Kos (TU Delft), Matthijs Leendertse (EUR), Martijn Ouweland (TU Delft), Saskia de Rijk (Saxion), Ellen Simons (Avans), Nicolai van der Woert (Radboud UMC). En natuurlijk alle initiatiefnemers bij de onderwijsinstellingen.

Meer informatie

- > Presentatie De Onderwijsdagen op Slideshare (<http://tinyurl.com/opl9anc>) of op video (<http://tinyurl.com/pe59d3n>)
- > Toolbox: <http://tinyurl.com/pr5fphz>
- > Innovatieprogramma Open Education SURF: www.surf.nl/openeducation
- > Special interest group Open Education: www.surfspace.nl/openeducation

SURF
Graadt van Roggenweg 340
Postbus 2290
3500 GG Utrecht

T +31 (0)30 234 66 00
F +31 (0)30 233 29 60

info@surf.nl
www.surf.nl

Maart 2014

Deze publicatie verschijnt onder de Creative Commons licentie Naamsvermelding 3.0 Nederland.
<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/nl/>

SURF